

HIBAIGAZITÓ

Néhány szó a Bölcselemgyárról*

1986 őszén egy Schwäbisch Hall-i könyvesboltban fogdoztam, taperoltam, stíröltem a jobbnál jobb könyveket. Egy Hermann Lang nevű szerző monográfiájának (*Die Sprache und das Unbewusste. Jacques Lacans Grundlegung der Psychoanalyse*, stw 626, Frankfurt/Main, 1986) hátlapján a következő idézet állt: „Das Unbewusste ist die Rede des Anderen.” (A tudattalan a másik beszéde.) Így ismerkedtem meg Lacannal, ezzel a nagyon izgalmas figurával, de ez egy másik történet. Eszembe jutott, hogy ez a mondat nekem miért nem jutott még eszembe, amikor a benne szereplő három főnév ugyancsak gyakran előfordul az agyamban. Ekkor született meg bennem az Aphorism Factory ötlete, persze még egy manufakturális változatban — nyilván a szívemnek oly kedves *A gyenge és keserű szerelemről szóló kiáltvány* sugására, de akkor még nem is tudtam, mennyire Lacan szellemében —: hogy ki kéne próbálni egy olyan játékot, hogy jónéhány ilyen kulcsszót össze kéne írni külön cetlikre, és egy kalapból, taláalomra kihúzni őket a fenti mondat grammatikai struktúrájára. 1990-ben, amikor hozzájutottam első kompjúteremhez, pötcselekvéseim egyik fő színtere ide tevődött át. Kézenfekvő volt, hogy elkészítsem a fenti játékot modelláló programot. Először az angol változat készült el, de az túl egyszerű volt. *X is y of z*. Magyarul viszont ragozni kell. Másképp, ha magánhangzóra végződik a szó, másképp, ha mássalhangzóra. Tekintettel kell lenni a hangrendi illeszkedésre és a számos — tipizálható és nem tipizálható — kivételekre. Egy gép nagyon okos tud lenni, de min-

* A Pompeji 1993/3–4. számának 231. oldaláról *A gnóma-gyártó szoftver* című „ajándék” elől sajnálatos módon kimaradt a szerző bevezető szövege. A hiányt a szerző és az olvasók elnézését kérve a szerkesztők most pótolják.

dent az alapoktól kezdve kell neki magyarázni. Persze az igazán bonyolult dolgokba nem is érdemes belekezdeni. (Született ősdiletánsként eszem ágában sincs belekotyogni a profik dolgába, ám megjegyzendő, hogy általában „az institutionális farok csóválja a tudományos kutyát” (Rorty), s eképpen nagy valószínűséggel a chomskyánus projectet is, mert a remény, hogy sikerülhet jó fordítógépet csinálni, aligha.) A gép egészséges, technokrata lelkülete egy ponton túl nem hagyja magát a kifinomultság beteg kultúrájának. Olykor egyszerűen csak buta, mint a bikacsök, olykor viszont megnyilatkozik a formállogikai barbárság transzgresszív ereje. Rudolph Carnap például egyszer azt mondta: „Caesar egy prímszám.” Tzara sem remélhetett ennél dadább mondatot.

Tapasztalataimat az

Aphorism Factory™

The Source Of Wisdom

Invented and programmed by

© Farkas Zsolt, 1993

Minden jog fenntartva

programmal kapcsolatban röviden a következőkben összegezném.

A maximagenerátor legtöbb mondata (1) *marhaság*. Ezen belül két kategóriát különíthetünk el. Vannak olyan szentenciák, (a) amelyek nyíltan és teljességgel érthetetlenek. Rövid távon ez sem utolsó dolog. Vannak azután olyanok, (b) amelyek „intenziója” (Carnap) kitűnően, clear-cut megadható, ám egyszersmind ugyanígy falszifikálható. Például: „A hermeneutika a gyengeség megértése.” „Az agresszió a férfi békéje.” „A dialógus az egzisztencia szenvedése.” Ezenkívül rengeteg (2) *közbélyet* vonultat fel a program. Így például: „A valóság a felvilágosodás előítélete.” Vagy: „Az esszencializmus az univerzalizmus szerelme.” Vagy: „A boldogság a hazugság szerelme.” (Itt hívnám fel a figyelmet a genitívusz két lehetséges értelmére.) És vannak mondatok, amelyeket leginkább a (3) *provokáció* kategóriájával írhatnánk le. Más megközelítésben úgy is fogalmazhatnánk, hogy ez a mondatípus tartalmazza a nagy gondolkodók lehetséges és egyúttal téves állításait. Vegyük például azt a gondolatot, amelyet mindenképpen Heidegger nevéhez fűzhetünk, de amelynek megfogalmazásában a nagy filozófus az Aphorism Factory hiányában nem juthatott el: „Az igazság az analízis

szubjektuma.” (Habermas: „Ahogyan Heidegger rektorságának szégyenfoltját és az azt követő vitákat rákeni a »tudomány lényegileg metafizikai állapotára«, éppúgy választja le minden tettét és kijelentését magáról mint empirikus személyről, és a Sorsnak tulajdonítja őket, melyért nem vállalhatunk felelősséget. Saját elméleti fejlődését is ugyanezen nézőpontból látta; az ún. *Kebre* nem problémák megoldására irányuló gondolati erőfeszítések következményeként, vizsgálódás eredményeként, hanem mindig a metafizika anonim, maga a Lét által színre vitt meghaladásának objektív eseményeként értelmezendő... A [nemzetiszocialista] mozgalom nem-igazságát, amelytől hagyta magát rászedni, nem valamiféle egzisztenciális bűnbeesettség fogalmaival interpretálja, amelyért valaki szubjektíve felelős, hanem mint az igazság objektív visszahúzódását.”) De nézzünk más példát: „A tudomány az ostobaság reménye.” Ez jellegzetesen a „misztagógok” stílusa, előkelő (Kant) és apokaliptikus (Derrida), Hamvas Béla írhatta volna *A láthatatlan történetben*. „A béke a dialógus terrora” — így szólhatna *A posztmodern kondíció* egy mondata, retorikailag remekül összefoglalva a rettenthetetlen paralog inventornak a konszenzus veszélyei ellen intézett filippikáit. „A mosoly a szenvedés csalása” mondaton nem nehéz felismernünk az örökkön féjdalmaskodó Alfred de Musset stílusát. Aztán a fiatal Lukács felszínes paradoxonokban tetszelgő álradikális eszmefantizmusának egy jellegzetes megnyilatkozását ismerhetjük fel a következő mondatban: „A megértés a művészet végzete.” Foucault idézhette volna előszeretettel a szóban forgó bölcselem-szoftver következő mondatát: „A tudás a hatalom doxája.” Vagy Simone Weil írhatta volna: „A cinizmus a gyávaság gonoszsága.” Vagy Nietzsche írhatta volna: „A jóság a nyomorúság élvezete.” (De Foucault csak azt írta: „Az individuum a hatalom terméke.” Weil pedig azt: „Az idő [annak az] Isten[nek a] várakozása, mely a szeretetünket koldulja.” Nietzsche pedig: „Jó és rossz: Isten előítélete.” Megállapíthatjuk tehát, hogy nemcsak hogy nem minden mondat jó, amit az Aphorism Factory hoz létre, de nem is minden jó mondatot az Aphorism Factory hoz létre.) De menjünk tovább. Egy másik kategória lehetne a (4) *történetileg kezelhető* kijelentéseké. Például: „A kultúra a természet botránya.” Ez természetesen Freud nevéhez köthető, a *Rossz közérzet a kultúrában* erősen fogalmazott téziseként. Aztán: „A reflexió a transzcendencia csendje.” (Vagy más megfogalmazásban: „A reflexió az anyag dialektikája.”) Így hangozhatnék

Levinasnak a hegeli vagy éppen egy baloldali (neo)hegeliánus típusú reflexiók filozófiájáról adott kritikájának egy aforisztikus megfogalmazása. „A másik Isten nyelve.” Ezt Buber mondhatta volna, összefoglalóan értelmezni próbálván az *Én és Te* intencióit. Lyotard nevéhez köthetnénk azt a definíciót, mely szerint „A terror a paradoxon halála.” Vagy vegyük ezt a szép mondatot: „A férfi az önzés szomorúsága.” (Például Godard.) Végül az ötödik kategóriába olyan mondatokat sorolnék, amelyek tudásom mosolyogatóan véges volta és a tudható félelmetes végtelensége közötti irtatlan távolság sötétjében botorkálnak. Vagyis nem tudnám ezeket egyértelműen valamely kultúrtörténeti dokumentum kontextusába ágyazni, ezért egyszerűen (5) *deep insight*-oknak nevezném őket, kihangsúlyozva és komolyan véve a közhelyet, hogy komolyan meg sem fordulhat a fejemben, hogy bármiféle „eredetiséget” tulajdonítsak nekik. E *genus differentia* specificája egy karteziánus modellben kétségkívül igen önkényes, ám egzisztenciálfilozófiai megközelítésben lényegi szempont. E kategória példaképpen vegyük a következő meglátást: „A megértés a megbocsátás pozitívizmusa.” Összetéveszhetetlenül dosztojevszkiji problematika. Regényei „polifóniájának” (Bahtyin) hitelessége és művészi ereje, és ugyanakkor — ha szabad ilyet mondani — elméleti-gyakorlati gyengesége is, ebben áll. De a mondat legfontosabb vonatkozási pontja talán a Megváltónak a keresztfán mondott mondata: „Bocsássatok meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.” (Kiemelés nem az eredetiben.) Ha így állnak a dolgok, nincs Pokol, hacsak a totális ignorancia, a tökéletes meg-nem-értés (ha létezik ilyen) maga nem az. („A Pokol a megértés hiánya” — mondja egyhelyütt az Aphorism Factory.) S ha így állnak a dolgok, hogyan érthetnék meg azt, amit Pilinszky *Nincs több* című verse revelál. (Akkor már inkább: a megértés a hiány pokla.) Vagy vegyünk egy másik mondatot: „A boldogság a vágy undora.” Vagyis a lacani „reális”, a „szimbolikus”-tól érinthetetlen trauma leválasztásának kísérlete, ami persze tökéletesen ellenkezik éppen a lacani „vágy” definitív mozzanataival. Wittgenstein viszont azt mondta a halálos ágyán: „Mondja meg nekik, hogy boldog életem volt.”

De ízelítőül legyen elég ennyi. Már készül a Aphorism Factory 2.0-ás változata, amely lehetővé teszi a szótárnak valamint a mondat grammatikai struktúrájának a felhasználó általi kiválasztását, mégpedig opciók széleskörű választékából. (Például remek lehető-

ségek vannak az „Az x is csak y .” vagy „Az x sohasem lesz y .” struktúrákban, de egyéb mondatrész-típusok is felvonulnak: „Az x olyan, mint az y : a és b .” — ahol a és b jelzők. Kitűnő jelzők vannak a magyar nyelvben. Vagy: „Az x i az y -t.” — ahol i jelen idejű, egyes szám harmadik személyű, tárgyas ragozású ige: tönkreteszi, megerőszkolja, dekonstruálja, körberöhögi stb.)

Budapest

Farkas Zsolt

A szerkesztők elnézést kérnek Berta Pétertől, akinek a Pompeji 1993/3–4. számának tartalomjegyzékében és hátlapján helytelenül közölték a nevét. A jelzett szám 156–159. oldalain az általa közölt szövegben ejtett hibákért szintén elnézést kérnek a szerkesztők.